

Nász Barbara

Az őz interpretációs lehetőségei az analitikus pszichológia tükrében

Kapcsolódási pontok: Szabó Magda és a kollektív tudattalan

Szabó Magda életművének értékelése kettősséget hordoz magában. Egyfelől századunk legismertebb írója, másrészt azonban az akadémikus kánonból napjainkig hiányoznak azok az elemző tanulmányok, amelyek a regényeit strukturálisan és narratológiai szempontból vizsgálják.¹

Kabdebó Lóránt szerint Szabó Magda azt a hagyományt folytatja, amelyben az író létét a moralitás határozza meg. Pályája kezdetén – például *Az őz* című regényben – a morális indulat esztétikai eredménnyé válik. Pályaképét tekintve – Kabdebó szerint – a hagyományos realisztikus ábrázolásmód különböző horizontváltásokon keresztül alakul át belső önvizsgálattá.²

A hatvanas években megjelent művek recepciója leginkább társadalmi, szociális vonatkozásokat, karaktertipológiákat helyez középpontba.³

Szabó Magda hősei igen sokfélék: háziasszonyok, értelmiségi nők, cselédek, művészek. A karaktereket nemcsak sokféleségük, hanem affektív szempontból történő kidolgozottságuk is alkalmassá teszi arra, hogy lélektani aspektusból is értelmezhetővé váljanak, s így a művek kiegészüljenek újabb jelentésrétegekkel.

A Szabó-regények komplex jellemei megteremtik azt a lehetőséget, hogy a jungi analitikus pszichológia eszközeivel, az archetípusok analízisének, s azok interakciójának keresztül is megtörténhessen az interpretáció. A szereplők megjelenítése gyakran a kollektív tudattalanban létező tartalmakból építkezik, az emberiség univerzális közös tudásának előhívásával pedig a befogadás megkönnyítése is elérhető.

¹ Fehér Eszter: Élettörténet és idegenség tapasztalat Szabó Magda három regényében. *Studia Caroliensia*, 2009/4. 179–200. 179.

² Kabdebó Lóránt: Szabó Magda, az író és irodalomtörténész. *Irodalomtörténet*, 1997/3. 335–343. 335.

³ Sinka Annamária: *Az intertextualitás megjelenési formái és interpretációs lehetőségei Szabó Magda Régimódi történet és A pillanat című regényében*. Szeged, Doktori értekezés. 2011. 17.

Archetípusok és a kollektív tudattalan C. G. Jung elmélete alapján

A kollektív tudattalan és az archetípuselmélet Jung nevéhez fűződik, de nem nála fordulnak elő elsőként ezek a fogalmak. A primitív népek pszichológiájában például a mitológiakutatás motívumoknak nevezi őket.⁴

Platónnál ideákként jelennek meg az archetípusok. Az ideatan szerint minden földi dolog csupán az ideák képmása. Az ideák állandóak, változatlanok, öröktől fogva léteznek, az isteni lényeg tökéletességéből eredeztethetőek, s tulajdonképpen ösképeknek is nevezhetjük őket.⁵

Jung, Freud elképzelésével szemben, a tudattalant két integráns részre osztja. Személyes tudattalannak nevezi azt a részt, mely a velünk született érzéseinkből, gondolatainkból, élményeinkből, személyes adottságainkból, illetve a környezetünkkel folytatott tudatos és tudattalan interakciók folyamataiból váltak tudattalanná.⁶

A tudattalan másik részében található tartalmak pedig soha nem is voltak tudatosak, de kultúrától és kortól függetlenül minden emberben megtalálhatóak. Ezt nevezi Jung kollektív tudattalannak.

A kollektív tudattalan tartalmazza a lélektani folyamatok öröklött lehetőségeit, az ösztönös reakcióinkat, energiaforrásainkat, melyek az archetípusokban jelennek meg. Ezek a nagy energiatöltéssel rendelkező őstípusok irányítják az élményekhez való viszonyulásainkat, attitűdjeinket.

A szigorú értelemben vett ösztönök olyan fiziológiás késztetések, melyeket a test érzékel. Ám ugyanakkor fantáziákban is megnyilvánulhatnak, és gyakran csak szimbolikus képek formájában fedik fel jelenlétüket. Ezeket a megnyilvánulásokat nevezem archetípusnak. Eredetük ismeretlen; a világ bármely pontján, bármely időben megjelenhetnek, még ott is, ahol kizárható a közvetlen érintkezéssel történő továbbadás, vagy a népvándorlás útján történő keveredés lehetősége.

A kollektív tudattalanban az emberiség múltja is felfedezhető képek formájában, tulajdonképpen ezek jelennek meg az archetípusokban mint szimbólumok. Jung szerint az archetípusok mindannyiunkban kialakítanak egy személyiségstruktúrát.

⁴ Carl Gustav Jung: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*. Budapest, Scolar Kiadó, 2011. 11.

⁵ Domokos János, Falus Róbert (szerk.): *Platón válogatott művei*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983. 153.

⁶ Sztancsik Veronika: *Személyiséglélektan II*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016. 54.

Jung megkülönbözteti az animust és animát archetípuselméletében. A nőies-ségről és a férfiasságról való univerzális tapasztalatokat jelenti ez a két kategória-fogalom, melyet a személyes tapasztalások is alakíthatnak.⁷

A tudattalant a nők esetében az animus, míg a férfiaknál az anima reprezentálja a tudat központja, vagyis az ego felé. Jung a személyiségfejlődés alapjának tekinti a személyes anima és animus megismerését és azok integrációját. A megismerés hiányának következménye, hogy egy arra alkalmas személyre projektálódnak archetípusaink, így alakulhatnak ki függőségek, kevésbé magyarázható vonzódások a szerelemben.⁸

A Szabó-regények történetvezetésében és karakterfelépítésében könnyen ráismer a befogadó arra a közös tapasztalatra, amely mindannyiunkban generikusan megtalálható. A szereplők személyiségéből világosan rajzolódnak ki a különböző archetipikus vonások. Az *ajtó* Emerence például a Magna Mater archetípusával hozható párhuzamba, de Kémery Paula héraisága is kibontakozik a *Disznótorban*.

Szabó Magda regényeiben gyakran fedezhető föl a női karakterek hangsúlyossága, azonban általában a férfi és a női szereplők kölcsönhatása a művek mozgatórugója. Így van ez a *Danaida* Elekjének, a *Für Elise* Ágostonjának, de a *Disznótor* Tóth Jánosának esetében is.

Ez a fajta dinamikus működés, az ellentétek szimbolikussága a nők és férfiak közötti kapcsolatban egy olyan szervezőegység, amely a kollektív tudattalan tartalmaiból táplálkozhat. Az anima és az animus archetípusok bevonása pedig megvilágítja azt a tézist, hogy abszolút kategóriákban gondolkozni nem érdemes, még a férfiség és nőség fogalomkörében sem.

A női minőség Jungnál három alakban manifesztálódik, melyek a következők: anyai: tápláló, nevelő fejlesztő; csábító: tündér, szirének; démonikus: elnyelő, pusztító.

Archetípusok tekintetében pedig négyet különböztet meg Jung, melyek az alábbiak: Éva a testi nő, Heléna a csábító nő, Mária az érzelmi nő és Szófia a bölcsesség archetípusa. Mindegyik archetípushoz kapcsolódik egy domináns pszichés funkció. Évához az intuitív, Helénához az érzékelő, Máriához az érző, Szófiához pedig a gondolkodó.⁹

Jung szerint tehát a négy alapfunkció, vagyis tudati beállítottság, a következő: az érzés (érzelem), gondolkodás, intuíció és az érzékelés. Minden egyénben

⁷ Carl Gustav Jung: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*. 65.

⁸ Sztancsik Veronika: *Személyiséglélektan II*. 55.

⁹ Antalfai Márta: *Személyiség és archetípusok Jung analitikus pszichológiájában*. In: Gyöngyösiné Kiss Enikő, Oláh Attila (szerk.): *Vázlatok a személyiségről*. Budapest, Ú.M.K., 2007. 166–190. 74.

csak egyetlen domináns, úgynevezett főfunkció létezik, egy a segéd, a többi pedig a mellékfunkció. Ezek a funkciók nem mind aktívak, dominanciájuk és aktivitásuk időben változó.¹⁰

Jane Shinoda Bolen amerikai pszichiáter, a jungi iskola követője a Jung által fölállított archetípusok mintájára képzelte el saját kategóriáit, a görög mitológia istennőiben és isteneiben fedezte föl a különböző személyiségtípusokat.

Női identitás archetípusa	Archetípus Ideálok	Férfi identitás archetípusa	Archetípus ideálok
<i>Testi nő</i>	<i>Éva (őszanya), Willendorfi Vénusz</i>	<i>Testi férfi</i>	<i>Herkules, Tarzan</i>
<i>Lány</i>	<i>Tündér, Perszefoné</i>	<i>Fiú</i>	<i>Orfeusz, Adonisz</i>
<i>Küzdő nő (testvér)</i>	<i>Amazon, Artemisz</i>	<i>Hős</i>	<i>Akhilleusz, Odüsszeusz</i>
<i>Csábító nő</i>	<i>Szirének, Heléna</i>	<i>Csábító</i>	<i>Don Juan, Dionüszosz</i>
<i>Érző nő (Anyá)</i>	<i>Hesztia, Szűz Mária</i>	<i>Gondolkodó</i>	<i>Faust</i>
<i>Hitves</i>	<i>Héra, Pénélopé</i>	<i>Apa</i>	<i>Apollón, Don Carlos</i>
<i>Bölcs asszony</i>	<i>Szófia, Athéné</i>	<i>Öreg bölcs</i>	<i>Sarastro, Salamon</i>

Forrás: Antalfai 2004. A női és férfi identitás fejlődésének alaparchetípusai, valamint a nőben élő animus- és a férfiban élő anima-ideálok

A szimbólum és az archetípus kapcsolata

A szimbólum- és az archetípusfogalmak szervesen kapcsolódnak egymáshoz. A szimbólum mint fogalom jelentésének kibontásában az allegóriafogalommal való összehasonlítás nyújthat segítséget.

Az allegória sokszor elvont fogalmak, eszmék megszemélyesítése. Egy olyan kép, amelynek minden részlete világos előttünk, amint megértjük annak kulcsát. Kettős értelmű fogalmat jelöl, hiszen egyfelől a képnek önmagában is van értelme, illetve hordoz valami önmagán túlmutatót is, valami rejtett jelentést.¹¹

A szimbólum ezzel szemben elvontabb jelentéssel bír. Az átvitel sokkal távolabbi, mint az allegória esetében. A szimbólum esetében egy azonosítóhoz

¹⁰ Antalfai Márta: *Személyiség és archetípusok Jung analitikus pszichológiájában*. 78.

¹¹ Szentesi Zsolt: *A műértelmezés alapfogalmai*. Eger, EKF Líceum Kiadó, 2008. 96.

mindig több azonosított tartozik. Különleges hatását a sejtetőség adja, amely érzéki, érzelmi jellegű. A szimbólumok értelmezése nem egyértelmű és nem azonnali. A megértés inkább érzelmeken, sejtésen alapszik. Alapja pedig inkább a látomás, vízió, mintsem a látás maga. Mindezen tulajdonságokból adódik a szimbólum rendkívüli szuggesztív ereje.¹²

Szabó Magda regényeit szimbólumok hálózzák be, és sokszor egy szimbólum köré szerveződik maga a történet is, például az *Az ajtó* esetében. Műveinek metaforikussága többek között ebben is rejlik.

A szimbólum és allegória viszonyáról, többek között, Paul de Man is gondolkodott. *A temporalitás retorikájában* arról ír, hogy a szimbólum a totalitás végtelenségére, míg az allegória egy konkrét jelentésre utal, melynek megfigyeltével megszűnik szuggesztív ereje. Az allegóriát gyakran anakronisztikusnak vélik, sőt egészen költőietlennek is minősítik, amely bizonyítja a szimbólum allegóriával szembeni túlértékelését.¹³ „Míg a szimbólum egy azonosság vagy azonosítás lehetőségét kívánja meg, az allegória mindenekelőtt a saját eredetétől való eltávolodását jelöli, s lemondva az időbeli egybeesés nosztalgikus vágyáról, nyelvét eme időbeli különbség révén keletkező üres térben teremti meg.”¹⁴

Jung szerint a szimbólum a következőt jelenti: „Olyan kifejezés, név vagy kép, amely a köznapi életben ugyan ismerős lehet, szokásos és kézenfekvő jelentése mellett mégis sajátos, másodlagos jelentéssel bír. Valamilyen homályos, ismeretlen, rejtett jelentést is magába foglal.”¹⁵

A szimbólum tehát mindig valami önmagán túlmutató jelentéssel van felruházva. Ez a jelentés azonban, – ellentétben az allegóriával – az egyetemes és örökérvényű jelentés mellett, mindig hordoz magában valami szubjektív és perszonális tartalmat is.

Mivel a természetes szimbólumok a psziché tudattalan tartalmaiból származnak, ezért az alapvető archetipikus képek nagyszámú variációit reprezentálják. Sok esetben visszavezethetők archaikus gyökereikhez, azaz azokhoz az elképzelésekhez és képekhez, amelyekkel a legősibb feljegyzésekben és a primitív társadalmakban találkozhatunk.¹⁶

¹² Szentesi Zsolt: *A műértelmezés alapfogalmai*. 96.

¹³ Paul de Man: *Blindless and Insight*. In: Thomka Beáta (szerk.) *Az irodalom elméletei 1*. Pécs, Jelenkor Kiadó. 1996. 183.

¹⁴ Paul de Man: *Blindless and Insight*. 183.

¹⁵ Carl Gustav Jung: *Az archetipusok és a kollektív tudattalan*. 44.

¹⁶ Carl Gustav Jung (szerk.): *Az ember és szimbólumai*. 34.

Az archetípusokra jellemző az ember lelki dichotómiája, valamint az érre épülő kétarcúság, a világ és az ember maga ellentétpárokra, jóra-rosszra hasítotttsága. Az archetípus nem a megjelenő kép, nem az alakító erő, hanem a kettő között álló forma vagy alakzat, ami tulajdonképpen katalizátornak is nevezhető. Ami ténylegesen megjelenik tehát nem más, mint a szimbólum. A szimbólum rendelkezik emocionális jelentéstöbblettel, ami azt jelenti, hogy minden egyén számára egyedi jelentése is van, amellet, hogy kollektív és egyetemes üzenetet is hordoz, lényege ennél fogva a maga teljességében ragadható meg. A szimbólum egy kapocs a tudatos és a tudattalan, az ismerős és az ismeretlen között.¹⁷ A szimbólumok tehát az archetípusok alapvető megjelenési formái. Szabó Magdánál ilyen szimbólumként jelenik meg többek között az őz is.

Az őz szereplőinek archetipikus megközelítése

Szabó Magda életművének kardinális darabja, egyik legnagyobb sikert hozó regénye az 1959-ben megjelent *Az őz*. A mű narrációs technikáját illetően belső monológként definiálható. Az elnincstelenedett dzsentrícsalád sarja, későbbi Kossuth-díjas színésznő, Encsy Eszter meséli a történetet szerelmének, Lőrincnek. Az olvasó azonban tudja, hogy a dialógus csupán fikció, hiszen a férfi halott. A történetet tehát végig Eszter tolmácsolja a befogadónak, az ő szemüvegén keresztül rajzolódnak ki a karakterek, események, helyszínek egyaránt.

Három idősík jelenik meg a regényben, a jelen, – melyben az emlékezés zajlik – a közelmúlt és a régmúlt, mely Proust-szerű emlékezésmechanizmussal kerül megidézésre.¹⁸ Szabó Magda a jellemábrázolás egyik gyakori, és igen hatásos, formáját választotta, a jellemkontrasztot. A történet két kardinális szereplője Encsy Eszter és Graff Angéla. Eszter karakterének kibontakozásához elengedhetetlen Angéla karakterének megismerése, s természetesen Angélát is komplexebben láthatjuk Eszter mellett. A két nő egymás ellenpólusaként jelenik meg a regényben. Angéla képviseli a jót, erre utal nevének jelentése is: angyal. Eszter pedig Angéla kontrasztjaként értelmezhető.

Esztert az asszonyi erény jelképének tartották az Ószövetségben, illetve Szűz Mária előképeként tekintettek rá, amiért közbenjárásával megmentette népét.¹⁹ Encsy Eszter bibliai esztersége tapasztalható a regényben is, s bizonyítékul is

¹⁷ Antalfai Márta: *Személyiség és archetípusok Jung analitikus pszichológiájában*. 172.

¹⁸ Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945-1975*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990. 563.

¹⁹ Diós István, Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon I–IV. A–Hom*. Budapest, Szent István Társulat, 1993–1998.

szolgál arra, hogy a mű nem az abszolút jó és rossz harcát helyezi előtérbe, hanem a két öröktől fogva létező erkölcsi kategória relativitását tapasztalhatja meg a befogadó.

Az archetípusok viszonylagosságának, illetve a női és férfi identitásfejlődés szakaszainak köszönhetően az archetípusok dominanciája nem permanens. Ezért is lehetséges, hogy Eszter karakterében több kategória is felvonultatható. Az animus manifesztációja gyakran megrendíthetetlen meggyőződések formájában fedezhető föl a nőknél, amit leginkább heves, erőszakos, férfiakra jellemző indulatokkal interpretál a nő. Jellegzetes témája, amit a végletekig ismételgethet a nő, hogy az egyetlen számára fontos dolog a szerelem, de a választottja úgysem szereti őt.²⁰

Eszter karakterében világosan látható ez a vonás. Megrögzötten állítja és érzi, hogy Lőrinc nem szereti őt, annak ellenére, hogy ez csupán a szubjektivizált valóság a karakter részéről. „Te még mindig nem vetted észre, Eszter, hogy én téged szeretlek, nem Angélat?”²¹

A nő animusának meghatározó forrása a személyes apaélmény. Az apa látja el lányának animusát a megkérdőjelezhetetlen, állandó és igaz erkölcsi kategóriákkal.²² Eszter esetében a rezignált apakarakter, aki az erkölcsösséget, morális feddhetetlenséget tartotta a legfontosabb értéknek, s az elvei mellett a végtelenségig kitartott, olyan animust indukált gyermekében, amely szintén megingathatatlan és a végletekig kitart elképzelései mellett.

A legintenzívebb, a lélektani fejlődés állomásaitól függetlenül, szinte állandóan fellelhető és meghatározó archetípus Eszter személyiségében Artemisz, a küzdő nő. Bolen rendszerezése alapján Artemisz a testvér kategóriába tartozik. A görög mitológiában Artemisz Zeusz és Létó nászából született, ikertestvére Apollón. Artemiszt elsősorban a vadászat istennőjeként tartják számon.²³ Artemisz, vagyis a küzdő nő, pozitív aspektusa a független, céltudatos, önmagához hű jellem, mindemellett az autonómia is elengedhetetlen számára.²⁴

²⁰ Marie-Louise von Franz: *Az individuáció folyamata*. In: Carl Gustav Jung (szerk.): *Az ember és szimbólumai*. Budapest, Göncöl Kiadó, 1993. 157–215. 169.

²¹ Szabó Magda: *Az őz*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 161. A regény idézetei e kiadásból származnak, a továbbiakban a főszövegben oldalszámmal jelölöm a hivatkozás helyét.

²² Marie-Louise von Franz: *Az individuáció folyamata*. In: Carl Gustav Jung (szerk.) *Az ember és szimbólumai*. 1993. 173.

²³ Robert Graves: *A görög mítoszok*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1981. 321.

²⁴ Jean Shinoda Bolen: *Bennünk élő istennők*. Budapest, Studium Effektive Kiadó, 2008. 87.

Eszter karaktere a küzdelemre van predesztinálva. Gyermekkorától kezdve ő vezeti a háztartást, gondoskodik szüleiről, a pénzszerzés minden fortélyát kitanulja, s tulajdonképpen a családja létfenntartásáért küzd. Az egyetemi éve alatt nemcsak korrepetál, hanem szakdolgozatokat ír bérbe, amiből több pénz befolyik, mint az óraadásból, bár sokkal veszélyesebb pénzkereseti forrás, illegálitása miatt.

Eszter a regény kezdetétől tanúbizonyságot tesz arról, hogy maradéktalanul önálló. Mindent saját magának köszönhet, sokszor olyan helyzeteket is megold, amik túlmutatnak felelősségi körén. Az édesapja halála után például, pénzzé tette a ruháit, annak ellenére, hogy anyja tiltakozott ellene. Saját maga is úgy érezte mindig, hogy egymaga van, másra nem számíthat: „Soha, soha nem segített senki.” (204.) A szűkölködő dzsentricsalád gyermekeként tehát, Eszter egész élete egy nagy küzdelem. Nemcsak gyermekkorában, amikor leginkább az anyagi és létbiztonság megszilárdítása volt a legfőbb prioritás számára, hanem később, már elismert színésznőként is állandó harcban állt saját magával, emlékeivel, a körülményekkel, az egész világgal. Eszter képviseli az aktív, lázadó, erőszakos, a körülmények fölé emelkedő karaktert, s artemiszi jellemének tökéletes kontrasztjaként tűnik föl a passzív, belenyugvó, lehetőségeit elfogadó Graff Angéla.²⁵

Angéla karakterének uralkodó archetípusa Perszefoné vagy más néven Kóré. Perszefoné a Bolen-féle felosztásban a női identitás fejlődési fokozatai közül a lány kategóriának felel meg.

Perszefoné, a kétarcú istennő Démétér és Zeusz gyermeke, illetve Hádész felesége. Kettőssége az anyjának mindig engedelmes leány, illetve az alvilág istennője voltából fakad.²⁶ A Démétér-Kóré mítosz erőteljes párhuzamot mutat Angéla életével. Démétér az anyaság archetípusaként ismert. Mikor Hádész elrabolta lányát, Démétér a fájdalomtól és kétségbeeséstől önkívületben bolyongott, a fáma szerint kilenc napig. Miután megtudta, hogy gyermeke az alvilágban van fogolyként, világgá ment s Kórét gyászolta, ennek következményeként a föld, melyet magára hagyott, terméketlenné vált. Az állapot tarthatatlansága miatt kompromisszumot kötött Zeusszal, miszerint Kóré az év kétharmadát anyjával, Démétérrel tölti az Olümposzon, s csak az év egyharmadára száll le az alvilágba Hádészhoz.²⁷

²⁵ Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945-1975.* 573.

²⁶ Robert Graves: *A görög mítoszok.* 327.

²⁷ Carl Gustav Jung: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan.* 79.

Angélának, Kóréhoz hasonlóan nincs önrendelkezési joga. Eszterrel ellentétben nem önálló, nem autonóm, hanem kiszolgáltatott, mindig az éppen aktuális személynek, aki pesztrálja őt. Angéla ezt a kiszolgáltatottságot észre sem veszi, nem éli meg a valamitől való megfosztottságként, számára ez a természetes állapot.

Graff Angéla alapvetően passzív jellem a regényben. Soha nem döntött, soha nem választott, csak sodródott az árral. Angéla mindig úgy viselkedett, ahogyan azt a társadalmi normák diktálták. Engedelmes, szófogadó kislány volt, s mindig az elesetteket, rászorulókat gyámolította. Szétosztogatta az iskolába vitt narancsot, Esztert sonkával kínálta egy majálison, sugott osztálytársainak a dolgozatok alkalmával. Ez a karitatív hajlama egészen addig burjánzott, hogy felnőttként létrehozott egy árvaházat. Angélával egész életében csak megtörténtek a dolgok, s ő mindig mindent elfogadott, soha nem háborgott, kételkedett vagy gyanakodott semmire.

A Perszefoné archetípus nagyon kötődik és függ anyjától, aki a mitológiában Démétér. Angéla helyzete ebből a szempontból speciális, hiszen ő nemcsak az anyjától, hanem a nevelőnőjétől is függhetett, s meg is tette ezt. Ez a gyerekes, önállótlán viselkedés végig kíséri Angélát egy életen keresztül. Anyja és Elza szerepét később férje, Lőrinc veszi át. Angéla állandó gondoskodást igényelt. „Angéla majdnem soha nem kért semmit, nagyon keveset evett, csak savanyú bort ivott, te addig tanulmányoztad az étlapot, amíg nem leltél valamit, amihez mégiscsak volt kedve.” (157.), „megírod Angéla helyett a jelentést, ő soha életében nem tudott megfogalmazni egy hivatalos iratot.” (202.)

Artemisz és Perszefoné diktómiájára épül tehát a regény. Eszter Angéla iránt táplált gyűlölete, Angéla perszefonéi voltából eredeztethető, Eszter hátrányai és Angéla előnyei egyaránt a társadalmi és szociális helyzetükből fakadt. Az artemiszi Eszter, aki öntevékeny, erős és aktív jellem, joggal érzi igazságtalannak és gyűlölni valónak azt a perszefonéi Angélát, akinek a világ a lábai előtt hever, anélkül, hogy valaha tett volna ezért bármi említésre méltót. Graff Angéla társadalmi helyzete deklarálja őt ezekre a privilégiumokra.

Az őz mint szimbólum – értelmezési lehetőségek

Az analitikus pszichológia azokat a képeket vagy fogalmakat nevezi szimbolikusként, amelyek többet jelentenek, mint amit jelölnek. Mindemellett létezik egy tudattalan dimenziójuk, melyből a pontos megmagyarázhatatlanságuk is fakad. A regény kontextusában, Eszter aspektusából, az őz szimbolizálhatja a fentebb említett veleszületett jogokat is. Eszter gyerekként, a maga módján próbál meg elégtételt venni a társadalmi igazságtalanságokért, családjá méltó

tatlan helyzetéért, azzal, hogy megszökteti az őzet. Jacobi álláspontja szerint szimbólumnak definiálni valamit, az csupán a befogadó álláspontjától függ.²⁸

Ezért is lehet helytálló az az elképzelés, hogy a regényben Eszter számára többletjelentéssel ruházódik föl az őz, azaz megfelel a szimbólumság kritériumának, míg Angéla esetében nem feltétlenül hordoz önmagán túlmutató jelentést. A regény fikciós teréből kilépve is különböző értelmezési tartományokban ragadható meg az őz szimbolikája. „Az őz figurája például számomra az elérhetetlen, a megfoghatatlan és a megtarthatatlan szépségnek a szimbóluma. Az őzben azt a boldogságot akartam megfogalmazni, amire az egész életünkben vágyunk, és csak egy pillanatig a miénk, tovább megy, eliramlik, eltűnik.” – mondja Szabó Magda.²⁹

Amennyiben ebből a perspektívából közelítjük meg az őz szimbólumságát, akkor feltételezhetjük, hogy a regényben az őz Eszter számára Lőrinc előképe. A boldogság, a szeretet megtapasztalása, amely közvetlenül az Angélán gyakorolt, közvetetten pedig az egész társadalmi igazságtalanságon vett retorzióval válhatna komplexszé, nem valósulhat meg. A lehetőség a boldogságra épp olyan illékony, mint a boldogság maga. A jelentés azonban, így a szimbólumok jelentése sem határozható meg formális kategóriák mentén, hiszen a jelentés „természeténél fogva szubjektív, mivel azt a módot tükrözi, ahogyan az ember az objektív valóságot látja.”³⁰

²⁸ Jolande Jacobi: *C. G. Jung pszichológiája*. Budapest, Animus Kiadó, 2009. 132.

²⁹ Dobos Marianne: Emberi szókinccsel megközelítve. (Beszélgetés Szabó Magdával.) *Új Tükör*, 1984. 04. 02. 189.

³⁰ Banczerowski Janusz: A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr*, 1999/1. 78-87. 86.